

**UNIVERSITATEA „Babeş-Bolyai”
CLUJ-NAPOCA
FACULTATEA DE LITERE
ŞCOALA DOCTORALĂ DE STUDII LINGVISTICE ŞI
LITERARE**

*Realismul magic
O incursiune teoretică
Rezumat*

Conducător de doctorat:

Prof. univ. dr. Mircea Muthu

**Student-doctorand:
Bold Viorica Delia**

2017

Cuprins

Introducere.....	3
1. Realismul magic în context european.....	9
1.2. Massimo Bontempelli – realismul magic european dinainte de conflagrațiile mondiale	24
1.3. Günter Grass, influențe și noi trăsături, realismul magic european interbelic	30
Consecințe.....	38
2. Postcoloniasmul și influențele acestuia pe continentul sudamerican și la nivel global...	39
2.1. Carpentier și textele istorice.....	44
2.2. Ruben Tani și posibilitatea reconstrucției identității literare uruguayene	54
2.3. Jean Franco și istoria literaturii hispanoamericane din perspectiva spaniolă	59
2.4. Christopher Warnes și colonialismul din perspectiva multiculturalității.....	72
2.5. Salman Rushdie, realismul magic și literatura emigranților.....	78
2.6. Rushdie și realismul magic ca expresie a emigrației.....	83
Consecințe.....	91
3. Realismul magic din punct de vedere structural și teoretic: construirea acestuia prin heterotopie și spațiul hibrid.....	93
3.1. Eisenman și arhitectura ”ficțională”.....	94
3.2. Distincția dintre simulacrul lui Baudrillard și apariția non-clasicului.....	101
3.3. Arhitectura teoretică și Realismul magic – Foucault și heterotopia.....	102
3.4. Cotidianul lui Certeau și întâlnirea cu realismul magic.....	108
3.5. Rawdon Wilson și spațiul hibrid al realismului magic	111
3.6. Eva Aldea și dihotomia deleuziană în raport cu realismul magic	117
3.7. Jorge Luis Borges – un Aleph și un oraș reconstruit.....	127
3.8. Beatriz Sarlo – Borges și orașul	134
Consecințe.....	144
4. Intruziunea politicului în abordarea realismului magic	146
4.1. O companie neliniștitoare în analiza realismului magic.....	146
4.2. Walter Mignolo și lipsa de obediență față de ideologiile occidentale totalitariste.	170
Consecințe.....	178
5. Ștefan Bănuțescu și prezența realismului magic în literatura română.....	179
Consecințe.....	197
Concluzii:.....	198
Repere bibliografice.....	206
Dicționare.....	206
Bibliografie primară.....	206
Bibliografie adiacentă.....	214
Articole.....	215
Anexe.....	217
Interview with Eva Aldea on magical realism	217
Dialog cu Eva Aldea pe marginea realismului magic (traducere).....	222

Cuvinte cheie: noua formă de interpretare estetică, forma heterotopică a realismului magic, postcolonialism, eurocentricitate, interpretare teoretică, analiză hermeneutică a textelor de beletristică, literatura minoră (*minor literature*), postmodernism și postmodernitate și prezența realismului magic în acest cadru, spațiu urban, construirea spațiului social comun, naratologie, analiza alterării bruște a realului ca figură de stil, interpretarea culturală, problema intruziunii politicului în artă, problema situației politice în timpul apariției textelor, context social, tradiții diferite și influențele acestora în text, natural și supranatural și regăsirea acestora în textele beletistice ca elemente ale fantasticului care dau naștere magicului, (Neue Sachlichkeit), boomul literar din America de Sud, dihotomie, hibirditate, istoria literaturii hispanoamericane, decolonialism, multiculturalitate, arhitectură teoretică, cotidian, deconstrucție, simulacru.

Realismul magic există ca manifestare artistică prin numeroși reprezentanți pe care îi are și care vin din diferite timpuri și medii, iar din punct de vedere ideologic necesită o analiză aprofundată cu referiri la toate cadrele care au încercat să traseze un cadru general.

Pentru ca acest proces să dea rezultate, este important să identificăm contextul în care realismul magic și-a început manifestarea: din punct de vedere al receptării și al teoriei, acesta se manifestă atunci când este într-un context propice. Începând de pe continentul european am identificat care au fost rădăcinile pentru manifestarea acestui curent în acest teritoriu, ca mai apoi să analizăm care a fost manifestarea acestuia precum și reprezentanții, într-un context opus care a avut alte trăsături și anume cel sud-american. Realismul magic are nevoie așadar, de un anumit context socio-politic pentru a se manifesta, autorii acestui tip de literatură fiind antrenați în partea socială cât și cea istorică a țării din care provin. Este foarte importantă sublinierea temelor specifice pe care autorii le aleg și în jurul cărora își construiesc opera. De obicei, contextul socio-politic este unul șubred și majoritatea autorilor au fost condamnați, cenzurați, au fost implicați în partide politice sau au avut activitate politică sau au făcut parte din comunități de jurnalism de investigație. Realismul magic este în general o voce a unei majorități care se face foarte greu auzită datorită situației nestatornice din care provine. Datorită acestei caracteristici, realismul magic s-a extins pe continente cum ar fi: Europa, America Latină, Asia, țările arabe și Canada.

Pentru a identifica trăsăturile principale care unesc acest mix de culturi în care se manifestă atât în actualitate cât și în trecut, am considerat ca fiind folositoare următoarea abordare: lecturarea autorilor care au avut o tendință unificatoare a mai multor texte din mai multe continente cu tema principală realismul magic și reprezentanți ai acestuia. Din acest punct de vedere am remarcat că majoritatea lucrărilor sunt foarte generale, culeg texte pe care le analizează din punct de vedere hermeneutic dar nu și teoretic și nu încearcă să găsească trăsături comune exacte teoretice sau de tip ideologic.

Astfel, am demonstrat că realismul magic are o formă **heteotopică** înscriindu-se în sistemul foucauldian de heterologii în care există mai multe lumi care se manifestă în același timp și cadru dar care nu se intersectează, ci se suprapun.

Din acest motiv am exclus doar aboradea literaturii din America de Sud deși este cea mai populară și mai răspândită în conștiința publică. O atare analiză ar fi fost trunchiată și ar fi exclus posibilitatea unei abordări teoretice generale realismului magic care să poată da rezultate unui proces de teoretizare.

Realismul magic are reprezentanți și în literatura română iar cel pe care l-am considerat ca fiind cel mai relevant pentru analiza făcută a fost Ștefan Bănulescu, un autor care are toate caracteristicile nu numai pentru a se încadra acestui gen de scriitură, ci literaturii universale sau popularității de care se bucură alți autori ai acestui stil. O retraducere, o publicare și o promovare mai implicată ar deschide perspective noi pentru ca acest deziderat. Literatura bănulesciană face parte dintr-un context socio-politic foarte fragil și este supus cenzurii. Există similitudini între cariera acestuia și majoritatea dezvoltării în timp a celorlalți autori de realism magic din Europa, America sau Asia care au fost cenzurați, amenințați sau închiși. Bănulescu reidentizează prin literatura sa un spațiu rural, un spațiu care pendulează între mitic și real, problemele de zi cu zi ale sătenilor din zonele de Dunăre fiind alcătuind un cadru mitopoetic care cere cu exigență reintegrarea lui în reprezentanții literaturii universale! Prin opera sa, *Dropia* sau *Iarna bărbaților* acesta se înscrie în ideea de conștiință imaginară comună similară cu cea pe care Ruben Tani încerca să o legitimizeze. Asemănarea evidentă la nivel de stil între autori mari precum Gabriel Garcia Marquez și Ștefan Bănulescu, se produce la nivelurile teoretice pe care le-am enunțat în acest studiu.

Foarte importantă a fost și clarificarea unor termeni precum cel de *criollo* vs. *Criolism* care sunt două concepte total diferite și trebuie folosite în mod corect. Criollo este o pătură

socială, cel puțin considerată astfel în Argentina (ceea ce schimbă foarte mult cheia în care interpretăm literatura lui Borges, de exemplu și "idealismul" acestuia), iar criolismul conform lui Franco (*Historia de la literatura hispanoamericana*) este un gen de literatură sau manifestare artistică rezultată în urma omogenizării a mai multor rase, dar mai ales a învățării de către indigeni a alfabetului spaniol și a posibilității acestora de a se exprima.

Pentru un studiu care ar trece dincolo de cel de față ar fi necesară o aplecare și înspre zona fenomenologică a acestui curent și analiza textelor lui Husserl în care este abordată problema dezlocuirii și a omului nomad. Omul nomad modern face parte din mișcarea socială neotribală, mișcare ce se potrivește foarte bine cu ideea de *en poete* și *en passant*, termeni folosiți de Heidegger pentru a demonstra trecerea ființială a omului prin spațiul pe care îl locuiește sau dezlocuiește. Această metaforă a relocării, am folosit-o la începutul capitolului legat de heterotopii pentru a aduce în tema deteritorializării spațiului și a reconstruirii acestuia. Ideea de spațiu a fost foarte importantă pentru a reuși să înțelegem hibridizarea lui așa cum rezultă în urma formării realismului magic. Teritorializarea, deteritorializarea și reteritorializarea au fost teme importante pentru a înțelege și partea de post-colonialism în care cei colonizați sau emigranții trec dintr-un loc în altul, adoptând caracteristici care sunt alipite realismului magic și care se vor concretiza în textele beletristice. Evident că tipurile de emigranți sunt variate și cum dislocarea acestora este diversificată, la fel și stilul de a scrie realism magic este diferit și are mai multe forme.

Există însă și abordări filosofice al acestui curent, cea pe care am avut-o în vedere fiind cea a Evei Aldea pe care am considerat-o cea mai relevantă datorită rezultatului care se poate aplica acestui curent. Problema dihotomiei asociată juxtapunerii dintre cei doi termeni oximoronici cât și aducerea în temă a literaturii minore deleuziene prin care "cei fără voce" se pot exprima, au fost acceptate ca fiind valide și aplicabile genului. De asemenea, dialogul pe care am avut privilegiul de a-l avea cu autoarea acestei cărți mi-a confirmat faptul că se pot aplica cele două teorii cu bază filosofică pentru a legitima din punct de vedere ideologic realismul magic. Iată că aici pe lângă heterotopie putem adăuga o caracteristică nouă acestui curent și anume cea dihotomică în stil deleuzian, Deleuze și Foucault fiind baza de la care putem pleca în această analiză. Deși realul și magicul sunt văzute ca fiind antagonice, prin Deleuze și teoria univocității ființei, acestea două se pot lua ca un întreg pentru că fac parte din același principiu ontologic. Deși cei doi sunt să spunem, autori europeni este importantă mai

degrabă analiza actualității decât a resursei inițiale deoarece actul analizei este cel care va prima chiar dacă survine după un timp istoric al ideilor subiectivității. Legătura dintre teoria arhitecturii și spațiul hibrid al realismului magic am dezvoltat-o prin ideea existenței unui tip de tendință descrisă de Michel De Certeau (*L'Invention du Quotidien*) în care omul modern are tendința de a asimila simulacrul (Baudrillard) și de a-l depăși prin braconaj. Sufocat de o viață mult prea agitată în care lipsa timpului este o problemă și în care amalgamul de culturi (aici îi avem în vedere și pe emigranți și stilul nou de viață la care trebuie să se adapteze și ei și cei din jur care deja există în acel spațiu), individul fură timp, trecând dintr-un loc în altul și exercitându-și drepturile la o viață urbană tot mai complexă. Acest stil nou de a crea locul în care există are o replică în textele în genul realismului magic și anume spațiul hibrid fiind acel timp furat prin care autorii se exprimă. Acest concept justifică din nou trecerea bruscă din real în fantastic în texte, chiar dacă aceasta se face adesea de la un timp mitic la unul real. Spațiul locuit în trecere poetică este teoretizat (Peter Eisenman -*Inside out*) sau chiar pus în practică (Mies Van der Rohe) deschizând oportunitatea pentru un ”spațiu al textului” în care noul tip de ego poate să se exprime.

Legătura dintre aceste elemente și realismul magic sud-american, unde să spunem momentan, construcția spațiului public nu este încă o problemă conștientizată cel puțin nu la nivel teoretic, am realizat-o prin heterotopiile foucauldiane care fac referire și la primele colonii din America de Sud de iezuiți care sunt construite în mod utopic, constituindu-se astfel un precursor al teoriei spațiului hibrid din realismul magic. Unul dintre exemple ar fi forma spațiilor culturale din Buenos Aires care folosesc ”the white cube” pentru a se raporta la propriile valori existente în acel cadru. Acest oraș în sine, este poate cel mai relevant pentru un gen heterotopic nu numai prin clădirile care adăpostesc în același loc muzee interactive dedicate lui Borges sau a altor autori ci prin constructul social din care sunt formate: păturile sociale sunt divizate dar nu sunt delimitate precum într-un oraș european. În același loc conviețuiesc toate tipurile de cetățeni de la traficanți de arme sau droguri la creștini înflăcărați, intelectuali sau simpli muncitori, fiecare având acces la același tip de spații care au diferite funcțiuni. Fascinanta lume a acestui oraș se împletește cu logica prin care texte precum a lui Borges sau Bioy Casares au luat ființă. În această lucrare argumentul teoretic prin care a luat naștere ideea de spațiu hibrid a fost adus prin articolul lui Radawn Wilson (*The Metamorphoses of fictional space: Magical Realism*), în care acesta explică de ce există o

legătură între Foucault, heterotopie și nevoia realismului magic de a-și crea un spațiu propriu și unic, un spațiu autentic și identificabil în texte.

Tot datorită problematicii postcoloniale și a entităților care locuiesc în mai multe spații în *chip trecător*, una din caracteristicile importante ale realismului magic este cea a personajelor care urmează o traiectorie a firului narativ fixă. Cu alte cuvinte, datorită unei proveniențe socio-politice și culturale șubrede, majoritatea autorilor au fixat destinul personajului dinaintea derulării acțiunii. Destinul și drumul ermetic nu este dat numai de alunecarea în magic ci și de tipologia exactă pe care o are fiecare caracter: alchimistul, îngerul, demonul sau vizionarul sunt prezentați ca având aceste atribute *firești* fără ca destinul lor să le permită o schimbare. Ei sunt concepuți astfel pentru a-și demonstra un soi de capacitate ieșite din comun care îi vor urmări în toate acțiunile pe care le parcurg.

Tot legat de post-colonialism și problemele pe care le-au avut autori de realism magic reacționari prin temele alese la dictaturi și situații politice extreme, ar fi pentru viitor necesară o analiză aprofundată a lucrărilor care tratează aceste probleme: *Toamna patriarhului*, *Recursul la metodă*, *Casa spiritelor*, *Eu*, *Supremul* sunt numai câteva din titlurile mari care discută situații sociale într-un stil realist magic iar tipologiile dictatorilor și influențele acestora asupra conștiinței publice sunt, în mod evident, un subiect important atât pentru literatura universală cât și pentru aprofundarea studiului de realism magic și motivele de producție artistică ale acestuia. Cu toate acestea, am observat că există o conștiință colectivă care suferă de diferențe când se trece de la un continent la celălalt. Pentru un analist el teoriei unui spirit comun cum este Ruben Tani, conștiința colectivă este cu totul alta comparativ cu conștiința colectivă analizată de Warnes, spre exemplu, deși ambii apelează la aceeași sursă (în acest caz, Arheologia focauldiană). *Înstrăinatul trebuie tradus în propriu* susține filosofia lui Arturo Ardao, o filosofie pe care foarte puțini cercetători europeni de realism magic o abordează și asupra căreia ar fi bine să ne aplecăm cu mai multă atenție în analiza unei forme identitare noi.

Foarte importantă a fost și clarificarea unor termeni precum cel de *criollo* vs. *Criolism* care sunt două concepte total diferite și trebuie folosite în mod corect. Criollo este o pătură socială, cel puțin considerată astfel în Argentina (ceea ce schimbă foarte mult cheia în care interpretăm literatura lui Borges, de exemplu și "idealismul" acestuia), iar criolismul conform lui Franco (*Historia de la literatura hispanoamericana*) este un gen de literatură sau manifestare artistică rezultată în urma omogenizării a mai multor rase, dar mai ales a învățării

de către indigeni a alfabetului spaniol și a posibilității acestora de a se exprima.

Pentru un studiu care ar trece dincolo de cel de față ar fi necesară o aplecare și înspre zona fenomenologică a acestui curent și analiza textelor lui Husserl în care este abordată problema dezlocuirii și a omului nomad. Omul nomad modern face parte din mișcarea socială neotribală, mișcare ce se potrivește foarte bine cu ideea de *en poete* și *en passant*, termeni folosiți de Heidegger pentru a demonstra trecerea ființială a omului prin spațiul pe care îl locuiește sau dezlocuiește. Această metaforă a relocuirii, am folosit-o la începutul capitolului legat de heterotopii pentru a aduce în tema deteritorializării spațiului și a reconstruirii acestuia. Ideea de spațiu a fost foarte importantă pentru a reuși să înțelegem hibridizarea lui așa cum rezultă în urma formării realismului magic. Teritorializarea, deteritorializarea și reteritorializarea au fost teme importante pentru a înțelege și partea de post-colonialism în care cei colonizați sau emigranții trec dintr-un loc în altul, adoptând caracteristici care sunt alipite realismului magic și care se vor concretiza în textele beletristice. Evident că tipurile de emigranți sunt variate și cum dislocarea acestora este diversificată, la fel și stilul de a scrie realism magic este diferit și are mai multe forme.

Sunt mulți autori care nu au fost incluși în această cercetare și care cu siguranță ar trebui analizați precum Mario Vargas Llosa care reprezintă un realism magic de tip brazilian și care tratează problema unui război din cu totul altă perspectivă decât cea a vorbitorilor de limbă spaniolă. De asemenea, direcția unei analize spre autori mai recenți reprezentanți ai genului cum este Carlos Fuentes, Juan Rulfo sau de pe alte continente Laura Esquivel sau Amitav Gosh (India), Khaled Hosseini (Afghanistan) care au o proză de o calitate rară trebuie aduși în șcena acestui joc. În acest studiu i-am ales pe cei mai relevanți însă, pentru o incursiune teoretică care să ajute la trasarea principalelor trăsături ale acestui curent, a conflictelor în jurul cărora au apărut polemici și a încadrării în spațiul postmodernității a rădăcii istorice a realismului magic.

Bibliografie selectivă

Carpentier, Alejo: *The Baroque and the Marvelous Real, Magical Realism Post-expressionsim, Magical Realism: Theory, History, Community by Zamora and Faris*, edit. Duke University Press, London, 1995.

Lukavská, Eva. *Zázračné reálno a magický realismus. Alejo Carpentier versus Gabriel García Márquez.* Host, 2003.

Carpentier, Alejo: *Recursul la metodă*, Edit. Curtea Veche, Bucuresti 2006.

Carpentier, Alejo: *Împărăția lumii acesteia*, Edit. Pentru Literatură Universală, 1963.

Carpentier, Alejo: *Secolul luminilor*, Edit. Pentru Literatură Universală, București, 1965.

Lyotard, Jean Francois: *Condiția postmodernă*, edit. Idea, Cluj-Napoca, 2003.

Lyotard, Jean-François: *Excerpts from The postmodern condition: A report on knowledge. A postmodern reader* (1993): 71-90.

Grass, Günter: *Toba de tinichea*, edit. Polirom, Bucuresti, 2001.

Grass, Günter: *Calcanul*, edit. Leda, București, 2008.

Grass, Günter: *Two states--one nation?*. Harcourt, 1990.

Fanon, Frantz: *A dying colonialism.* Grove Press, 1967.

Fanon, Frantz: *Black skin, white masks.* Grove press, 2008.

De Certeau, Michel: *La Fable Mystique.* vol. 1, XVIe-XVIIe edit. Siècle. Editions Gallimard, 1982.

De Certeau, Michel: *L'Invention du Quotidien.* Vol. 1, edit. Arts de Faire. Union générale d'éditions, Paris, 1980.

Baudrillard, Jean, and Brian Singer: *Seduction.* New World Perspectives, 1990.

- Baudrillard, Jean:** *Symbolic exchange and death*. Vol. 25. Sage, 1993.
- Foucault, Michel:** *Nașterea Biopoliticii, Cursul din 4 aprilie 1979*, edit. Idea, Cluj, 2007
- Foucault, Michel:** *Cuvintele si lucrurile*, edit. Rao, 2006;
- Rushdie, Salman:** *Patrii Imaginare*, Edit. Polirom, 2008.
- Rushdie, Salman:** *Versetetele Satanice*, Edit. Polirom, 2007.
- Rushdie, Salman:** *Copiii din miez de noapte*, edit. Polirom, București, 2010.
- Franco, Jean:** *The modern culture of Latin America: society and the artist*. Pall Mall Press, 1967.
- Franco, Jean:** *The decline and fall of the lettered city: Latin America in the cold war*. Harvard University Press, 2009.
- Rangel, Carlos:** *Del buen salvaje al buen revolucionario*, edit. Monte Avila, Caracas, 2009.
- Bănulescu, Ștefan:** *Iarna Bărbaților*, edit. Pentru Literatură, București, 1966. **M. Hart, Stephen Wen-Cin, Ouyang:** *A Companion to Magical Realism*, edit. Tamesis, Woodbridge, 2005. **Bănulescu, Ștefan:** *Iarna Bărbaților*, edit. Pentru Literatură, București, 1966.
- Bănulescu, Ștefan:** *Iarna Bărbaților*, edit. Pentru Literatură, București, 1966.